

DIMITRIE CANTEMIR ȘI CAMPANIA DE LA PRUT (1711)

Vasile Calestru

În Evul Mediu, ținutul Fălciu, parte a Moldovei, deși era unul din cele mai mici ținuturi ca suprafață și populație, totuși el reprezenta un interes mare din punct de vedere strategic.

Situat la extremitatea estică a țării, pe linia de demarcație a apelor, care unele se varsă în bazinul Prutului, iar altele în cel al Siretului, lipsit de o arteră mare de comunicație, ținutul Fălciului era și unul din cele mai izolate. Vecin cu Bugeacul, el reprezenta o stavilă puternică împotriva tătarilor în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Ca urmare a unor războaie ruso-austro-turce, se afirmă tot mai mult Rusia, care va urmări cu consecvență înlăturarea definitivă a controlului otoman asupra Țărilor Române.

În aceste împrejurări istorice, urcă pe tronul Moldovei Dimitrie Cantemir (1710-1711) "cel crescut între cărți înțelepte și oameni cuminți"¹

Noul Domn își avea obârșia în ținutul Fălciului². D.Cantemir avea o vastă cultură, idealist, știind a vorbi și a scrie în 11 limbi calsice și europene, autor a numeroase lucrări și primul istoric român³

Un contemporan l-a caracterizat ca fiind "drăguț, onest, civilizat de o conversație dulce, șlefuit, ușor vorbind limba latină"⁴.

A fost ostatec la Istanbul și a înțeles foarte bine faptul că criza politică și militară prin care trecea Poarta Otomană se agrava. De aceea, Domnul Moldovei se va orienta către o alianță cu Rusia, sperând să elibereze țara de dominația otomană cu sprijinul țarului Petru I. Cine era acest monarh? Unii istorici l-au descris ca pe un om cu privire de pasăre de pradă, cu o voință de fier, impulsiv, brutal și crud, practic și ambițios în urmărirea scopurilor sale⁵.

Prin tratatul de la Luck (sau Luțk, 13 aprilie 1711) D. Cantemir și Petru I deveneau aliați. Acordul stabilea hotarele Moldovei între Dunăre și Mare, respectarea autonomiei și integrității sale teritoriale, iar Domnia devenea ereditară în familia Domnului. Totodată Rusia se obliga să acorde sprijin militar oastei moldovene în campania antiotomană.

Unii istorici și-au dat seama de naivitatea Domnului moldovean în politică, după încheierea acestui tratat.

Despre neamestecul Rusiei în treburile interne ale Moldovei nu poate fi vorba. Ion Neculce face o legătură directă între "Apelul marelui B.P. Șeremetev" (17 mai 1711), lansat "poporului moldovenesc, tuturor îndeobște și fiecăruia îndeosebi nobililor domni cârmuitori și dregătorilor de toate rangurile și tuturor"⁶ și Proclamația lui D. Cantemir" (3 iunie 1711)⁷ S-a transmis porunca ca "toată boierimea și slujitorimea, toți să încalce, să vie la oaste cu plată, iar care n-a veni va rămâne podan și lipsit de moșiile sale. Țăranii să aibă a aduce bucate fără frică, să le dea bani. Deci Dumitrașco-Vodă îndat-au răpezit la țară, făcându-le știre tuturor"⁸

Deși în articolul I al Tratatului de la Luțk se preciza că “țara Moldovei cu Nistru să-i fie hotarul și Bugeacul cu toate cetățile tot a Moldovei să fie”, iar conform art. III “țarul nu avea voie să mazilească pe Domni”, totuși aceste clauze erau anulate de alin 2 al art. I, unde se menționează că “prin cetăți să se așeze muscali oșteni până s-ar întemeia țara”. Art. IV preciza că țarul putea să-l înlăture pe Domn, “când s-ar haini”. iar prin art. VIII se acorda Rusiei dreptul de a ține în Moldova o oaste de 10.000 de oșteni⁹

Ce s-ar fi întâmplat în cazul în care unei victorii obținute de Petru I ? Care ar fi fost soarta Moldovei?

Sunt întrebări la care, după opinia noastră, nu este chiar atât de greu de răspuns.

Cert este faptul că această campanie, așa cum rezultă în cele ce urmează, nu a fost suficient de bine pregătită.

Campania de la Prut a cunoscut o mare răspândire europeană. Astfel, în Italia, doi tineri poeți din Faenza au scris un sonet despre această luptă¹⁰.

În Europa Centrală, desfășurarea campaniei a fost răspândită și de un ziar tipărit în limba germană.

Pe prima pagină a gazetei se afla o gravură (autor Kriege) care înfățișa aspectul câmpului de luptă și care purta titlul de “Adevărata înfățișare a taberei rusești încercuită cu dibăcie de regele suedezilor și care s-a predat, per acord, în ziua de 15 iulie marelui vizir”.

Relatarea cuprinde și un raport amănunțit, intitulat “Traseul adevărat și reproducerea întocmai a taberei moscovite împresurată de turci și tătari împreună cu haturile ce au avut loc acolo și în urma cărora oastea moschicească, după o mare foamete, a fost silită să părăsească spre o pace neprielnică: toate, cum s-au petrecut pe câte s-au putu afla, pe scurt și nepărtinitor descries”¹¹.

Documentul ne informează despre evenimentele din iulie 1711, efectivele armatelor turcești și rusești, despre comandanții militari ai ambelor armate și se încheie cu enumerarea condițiilor tratatului dintre ruși și turci.

La două luni de la încheierea păcii, a apărut la Hamburg o broșură, având următorul titlu: “Jurnal autentic și relațiune despre cele ce s-au petrecut între armata M.S. Țarului și a turcilor de la 30 mai 1711. Despre luptele desfășurate între cele două armate și despre pacea care s-a încheiat cu turcii. De asemenea despre atacul și cucerirea cetății numite Brăila de către armata M.S.Țarului de sub comanda generalului Rönne”¹².

Este o expunere de însemnări zilnice a desfășurării campaniei începând de la 30 mai, când avangarda armatelor ruse a trecut Nistru și terminând cu data de 17 iulie, după încheierea păcii.

Este amintită misiunea lui Kropotov, trimisul țarului pe lângă D.Cantemir, în vederea trecerii domnului de partea Rusiei, intrarea armatelor ruse în Moldova, sosirea țarului la Iași, consiliul militar care a avut loc la Iași, organizat de comandamentul rus, cu participarea lui D.Cantemir, în legătură cu planul de campanie al armatei ruse. Sunt prezentate date referitoare la înaintarea avangărzii armatelor ruse pe malul drept al

Prutului de sub comanda generalului Ianuș, primele ciocniri cu avangarda armatelor turcești (7-8 iulie 1711).

Așadar, cum s-au desfășurat evenimentele? La 25 mai 1711, oștile rusești au intrat în Moldova, iar la 24 mai 1711 țarul Petru I a sosit la Iași, fiind întâmpinat de domn, mitropolit, boieri și târgoveți.

După ce turcii au trecut Dunărea, domnul a propus țarului să trimită armata pe malul drept al Prutului, până la Fălciu. Turcii, trecând dincolo de acest râu, hărțuiesc detașamentul de avangardă (circa 4000 de oșteni) și reușesc, în cele din urmă, să-l încercuiască. Această armată este obligată să se retragă în formație compactă spre nord, unde se afla cea mai mare parte a trupelor de sub comanda directă a țarului.

Între timp, oastea moldovenească sub comanda lui D.Cantemir, venind în ajutorul celor încercuiți, încearcă să oprească înaintarea armatelor turco-tătare. Despre una din aceste bătălii (7 iulie), în ajunul luptelor ce au urmat la Stănilești, relatează însuși D.Cantemir:

“Am susținut lupta timp de trei ceasuri împotriva a șaizeci de mii de cavalerie turcească și tătară și, respingând nu fără oarecare pierderi, oastea se putu întoarce întregă în tabără”¹³

Bătălia de la Stănilești pe Prut ¹⁴, localitate situată la o distanță de 10 Km de Huși, a avut loc, în zilele de 8-12 iulie 1711.

Datele statistice referitoare la efectivele armatelor beligerante sunt uneori contradictorii și exagerate (în timp ce datele cronologice sunt, în cea mai mare parte exacte).

Din broșura care a apărut la Hamburg¹⁵(despre care am amintit în prima parte a acestui articol - n.a.), rezultă câteva cifre relative la efectivele armatelor turcești: 57.862 - infanterie, 61.800 trupe cavalerie, plus 70.000 tătari.

Artileria turcă era dotată cu 84 de tunuri mari și 360 tunuri de câmp, 25 mortiere; total 469 guri de foc.

În timpul desfășurării campaniei, armatele turcești erau formate din infanterie, care cuprindea 61.803 combatanți, din care 20.000 ieniceri, 10.000 gebegii, 7000 tunari, 1400 pionieri, 3403 ieniceri din Egipt, 2000 bosniaci și arnăuți, 70.000 tătarii; în total erau 189.665 oameni. Cavaleria turcă cuprindea 20.170 spahii, “ziаметurile și timarele” - 17.873 oameni, patru armate de spahii - 17.773, o unitate de gardă - 2046; în total efectivele de cavalerie erau de 57.862 spahii.

După datele oferite de un prizonier turc (cum afirmă Ion Neculce)¹⁶, armata turcă dispunea de 120.000 ieniceri, 250.000 spahii, 40.000 serdenghecidii și 400 guri de foc.

Din jurnalul lui Petru I, rezultă că armata turcă era formată din 100.000 ieniceri, 120.000 spahii, 50.000 tătari, 44 tunuri mari și de câmp, 25 mortiere. Generalul Poniatovski considera că armata turcă era alcătuită din peste 100.000 combatanți fără tătari și 1000 poloni.

O știre din Veneția ne oferă următoarele date: 80.000 turci, 30.000 cazaci și 7000 tătari¹⁷, iar dintr-un document suedez rezultă faptul că armata turcă era formată

din 200.000 ieniceri și spahii, 45.000 tătari și 1000 poloni, iar armata rusă - 50.000 de oameni.

Armata ¹⁸rusă avea un efectiv de 30.000 soldați, 8000 cazaci, 6000 moldoveni și 52 guri de foc ("pusci mari").

În legătură cu artileria rusă, aceeași broșură apărută la Hamburg ne oferă următoarele date: 2 tunuri de metal, 8 tunuri cu ghiulele de 12 pfunzi¹⁹, 18 tunuri cu ghiulele de 8 și 3 pfunzi, 2 mortiere cu ghiuleaua de 40 pfunzi, 12 tunuri cu ghiulele de 6 pfunzi și un altul de 20 pfunzi, 69 tunuri cu ghiuleaua de 3 pfunzi.

Și cronicile moldovene sunt contradictorii și exagerate. N. Costin arată că efectivele armatelor turcești erau: 150.000 - 200.000 și 70.000 tătari, iar armatele rusești: 90.000, la care se adaugă 2000 moldoveni.

Deși atacul principal al armatelor turco-tătare, de la 9 iulie 1711, a fost respins, totuși situația oștilor moldo-ruse s-a înrăutățit mult²⁰.

Turcii și tătarii, sub comanda marelui vizir Mehmed Baltagi - Pașa, superiori din punct de vedere numeric - 119.665 turci și 70.000 tătari, față de 38.000 ruși și 6000 moldoveni reușesc să încercuiască armatele ruse și moldovene, care erau epuizate de hărțuieli și de foame (în acel an 1711 - recolta a fost distrusă de invazia lăcustelor - n.n.).

Situația precară a trupelor atacate s-a înrăutățit și mai mult, datorită lipsei ajutorului promis de Constantin Brâncoveanu, Domnul Țării Românești și neintervenția armatelor polone, pe care țarul scontase²¹. Luptele vor mai continua, fiind de o intensitate mică. La cererea lui D. Cantemir, s-a încercat un asalt general împotriva meterezelor turcești. Asaltul, la care au participat și oștenii moldoveni, s-a izbit de apărarea înverșunată a ienicerilor.

În aceste condiții, se pare că ambele părți beligerante erau interesate să pună capăt ostilităților.

Tratatul de pace întreprins de trimisul lui Constantin Brâncoveanu, comisul Gh. Castriota²², ca și propunerile de pace făcute de același sol, au fost acceptate de țar și de Domnul Moldovei. De asemenea, țarul Petru I a lăsat feldmareșalului B.P. Seremetev libertatea să ducă tratative cu turcii.

Astfel, Campania de la Prut lua sfârșit printr-un eșec al armatei ruse și moldovene.

În ceea ce privește pierderile, situația se prezintă în felul următor: 2872 ruși (752 morți, 732 prizonieri și dispăruți, 1388 răniți) și 6000 turci (morți, fără răniți)²³.

La 12 iulie 1711 s-a încheiat Tratatul de pace de la Vadul Hușilor, conform prevederilor tratatului, situația Moldovei nu a fost discutată, ea rămânând fără ocrotire, descoperită în fața pericolului tătar²⁴.

Turcii, care nu este exclus să fi fost mituiți, se obligau să escorteze oștile moldo-ruse încercuite, care trebuiau să se retragă ca armate învinse și iertate de marele vizir.

Înțelegerea încheiată prevedea, totodată, distrugerea unor întărituri pe malul Mării de Azov, cedarea cetății de Azov, care aparținea Rusiei, neamestecul acesteia în treburile Poloniei, asigurarea libertății comerțului.

Așadar, pacea îngăduia țarului să se retragă, lăsând Moldova , în continuare, sub stăpânirea Porții Otomane.

Armatele ruse, sub comanda generalului Rönne, au atacat cetatea Brăilei, care va capitula (13 - 14 iulie). La 17 iulie, țarul trimite un ordin prin care cerea să fie cedată cetatea turcilor. Cu prilejul acestui atac, pierderile rușilor au fost: 100 morți și 300 răniți, iar dintr-o sursă rusească (un ofițer rus), pierderile au fost 53 morți și 78 răniți, iar tabăra otomană 743 morți și 100 prizonieri.

După acest eveniment, armatele ruse s-au retras din Moldova către granița Poloniei, în timp ce o delegație rusă alcătuită din cancelarul Safirov și generalul Șeremetev, fiul feldmareșalului B.P. Șeremetev, împreună cu armatele otomane, s-au îndreptat spre Constantinopol, în vederea păcii.

După ce a trecut pe la Iași, împreună cu soția și suita sa D.Cantemir a luat calea exilului în Rusia.

Mari nenorociri se vor abate asupra acestor locuri: epidemii, foamete, devastări ale turcilor, tătarilor și cazacilor, instaurarea regimului fanariot, subordonat Porții Otomane și amenințarea rusească ca urmare a deselor războaie ruso-austro-turce din sec XVIII-lea și la începutul sec. XIX-lea.

Nicolae Costin a deplâns pustiirea țării de către turci și tătari. El condamnă politica greșită a lui D. Cantemir astfel: "Acest bun țării l-au agonisit Dumitrișco-Vodă cu socoteala lui cea grabnică, de nu se mai îndrepta în veci" Țara era în pericol de a fi transformată în pașalâc.

Rusia pierdea Azovul și accepta dărâmarea unor cetăți din Ucraina, iar Moldova primea o grea lovitură prin transformarea , în 1713, a cetăților Hotin și Camenița, cu ținuturile din jur, în raiale turcești. Turcii au stabilit aici o garnizoană mare de apărare dinspre Rusia și Polonia, Valea Prutului transformându-se într-un adevărat drum de scurgere pentru armatele turcești.

"Pre acele vremi, spune Ioan Neculce, era greu în țară, nu de biruri, ci de alte supărări, că turcilor le era calea tot prin țară, mergând și viind la Hotin; unii veneau pre la Focșani de mergeau pre Siretiu, alții pe la Bârlad și pe la Iași, alții pre Prut și ca niște oșteni păgâni ce era, toți stricăciuni făceau"²⁵

Spre deosebire de D.Cantemir, Constantin Brâncoveanu, Domnul țării Românești, a fost mai abil și mai prudent în politica sa "socotindu-se prea slab ca să ajute pe ruși ce nu se dovedeau că pot birui"²⁶

Apreciind politica lui C. Brâncoveanu, un boier muntean scria în urma înfrângerii de la Stănilești:

"Dumnezeu să binecuvânteze pe Domnul Nostru, care a ferit această țară de neplăcerile Moldovei, printr-o cârmuire înțeleaptă, așteptând sfârșitul unei bătălii, în care s-a văzut până la urmă că sub haina nemțească, moscoviții tot moscoviți rămân"²⁷

Toma Cantacuzino va trece de partea armatelor rusești, la asediul Brăilei și astfel domnul s-a compromis în ochii turcilor, care nu-l vor ierta. În 1714, C. Brâncoveanu va muri împreună cu cei patru fii ca un domn -martir, sfârșitul său tragic având legătură, probabil și cu politica filorusă. D.Cantemir își va sfârși și el zilele departe de țară, în Rusia, fără a avea un destin atât de trist (1723).

NOTE:

1. Nicolae Iorga, *Despre Dimitrie Cantemir. Cu prilejul aducerii în țară a rămășițelor lui, Vălenii de Munte*, 1935, p.4
2. D.Cantemir s-a născut la 26 octombrie 1673 în satul Silișteni din ținutul Fălciu (sat dispărut, în apropiere de mun. Huși)
3. P.P. Panaiteșcu, *D.Cantemir*, Buc. 1958, p. 105
4. I.Marson de Brassey, *Memoires politique*, vol. I, p. 47; apud Al. I. Conta, *Relațiile românilor cu slavii de răsărit până la 1812*, ed."Universitas", Chișinău, 1993, p. 112
5. Ibidem
6. Vezi C.Șerban, *Jurnalul feldmareșalului B.P. Șeremetev despre campania de la Prut (1711)*, în "Relațiile româno-ruse în trecut", Buc, 1957, p. 7-8,10.
7. Andrei Pippide, *Politică și Istorie în Proclamația lui D.Cantemir din 1711*, în "Studii" tom 26, nr. 5, Ed. Academiei R.S.R. 1973, p. 12
8. Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Buc. 1955, ed.I. Iordan, p. 273.
9. Al. I. Gonța, op. cit., p. 112-113.
10. N.Iorga, *Acte și fragmente*, vol. I, Buc., 1895, p. 310-311
11. Vezi Scarlat Calimachi, *Din Cărți Vechi*, Buc. 1946, p. 140
12. C.Șerban, *Un episod al Campaniei de la Prut. Cucerirea Brăilei, (1711)*, în "Studii și materiale de istorie medie", Buc. 1958, p. 452. Informațiile din broșură proveneau de la Comandamentul armatei ruse. În partea de jos a paginii de titlu, se menționează faptul că aceste date au fost transmise de contele G.J. Golofkin, cancelarul Rusiei, fiul său contele Golofkin, trimisul extraordinar al țarului la Berlin, din ordinul căruia broșura (Jurnalul) a fost tipărită la Hamburg la 11 sep. 1711.
13. D.Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, trad. de I. Hodos, în "Opere", vol III-IV. ed. Soc. Academiei Române, Buc. 1876, p. 539; Paul Simionescu, *D. Cantemir*, Ed. Enciclopedică Română. Buc. 1969, p. 63-64.
14. C.Șerban, *O publicație contemporană referitoare la Campania de la Prut (1711)*, în "Studii. Revista de Istorie, nr. 5. Ed. Academiei, Buc. 1961. Despre Campania de la Prut, vezi mărturiile contemporanilor, care au participat personal și au fost martori oculari ai acestor evenimente: Jurnalul lui Petru cel Mare, în "Studii și cercetări istorice", Iași, 1946, p.47-100; B.P. Șeremetieș, *БОЕНО ПОХОДЖИ журналы, 1711 ШИ 1712*, Petersburg, 1898. Pentru jurnalul L.N. Allart, vezi "Arhivele rusești", 1892, nr.11, p. 250-252. "Raportul generalului Poniatowski" și "Cronica lui Mehmed Rașid din tabăra turcească", vezi Moreau de Brassey, *Memoires politique veritopolie*, 1716. În prima parte, autorul ne prezintă celebrul "patrulater" formație de luptă adoptată de armata rusă în retragere spre Iași, iar în a doua parte tabăra turcească și cea rusească de pe malul Prutului, (C.Șerban, *Un plan inedit privitor la Campania de la Prut 1711*), în "Studii și materiale de istorie medie", vol. IV, 1960, p. 519). Un document cartografic de mare importanță privind campania se află în original în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe din Franța și într-o fotocopy în Biblioteca Ac. Române din București. Despre această Campanie, vezi și N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, Buc. 1928, p.115-124; I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. a-II-a, Buc. 1959; Hurmuzaki, *Documente*, vol. VI, p. 378-385; vol. I p. 395-400; Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc. 1974, p. 99; V. Papahagi, *Informațiile venețiene relative la războiul ruso-turc din 1711*, în "Revista Istorică", 1932, p. 107-132; S. Calimachi, *Un document privitor la colaborarea româno-rusă*, în "Studii", 1950, p. 178-179; P.P. Panaiteșcu, *D. Cantemir. Viața și opera*, Ed. Academiei, 1958; C.C. Giurăscu, *Istoria Românilor* ed. Albatros, Buc. P 414; A. Boldur,

Expediția de la Prut 1711 și Jurnalul lui Petru cel Mare ca izvor de informații pentru istoria românilor în "Studii și cercetări istorice", Iași, p.47-100. Specialiștii recomandă și unele acte turcești (firmatele sultanilor), actele de cancelarie ale marelui vizir, scrisorile cadiilor și pașalelor din zona Dunăreană și din celelalte regiuni aflate sub dominația otomană.

15. vezi C.Șerban, *Un episod al Campaniei de la Prut*, p.452
16. I.Neculce, *op.cit.*, ed. 1995, p.276
17. N.Iorga, *Acte și fragmente*, vol I p.312
18. I.Neculce, *op.cit.*, ed. 1955, p.276
19. 1 pfund=0.5 Kg
20. Din datele prezentate anterior, este evidentă disproporția dintre cele două armate beligerante.
21. Cf. Paul Simionescu, *op.cit.*, p. 65.
22. vezi Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Brâncoveanu*, București, 1906, p. 199
23. Și datele referitoare la pierderile celor două armate sunt exagerate.
24. Hurmuzaki, *Documente* VI, p. 81; C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol III, Buc. 1944, p. 221
25. Ion Neculce, *op.cit.*, ed. 1959, p. 276
26. Al. I. Gonța, *op. cit.* p.114.
27. E. Hurmuzaki, *Documente*, I. Supliment I, nr. 618, p.414